

Uitnodiging Congres

isaac-nf

WOENSDAG 2 OKTOBER 2019

LANDGOED ZONHEUVEL TE DOORN

“COMMUNICATIEPARTNERS”

TIJDENS HET ISAAC-NF CONGRES 2019 ZULLEN WE UITGEBREID STILSTAAN BIJ ONS THEMA “COMMUNICATIEPARTNERS”; WAT DOET EEN COMMUNICATIEPARTNER EN HOE WORDT JE EEN GOEDE COMMUNICATIEPARTNER? IN ONS PROGRAMMA IS AANDACHT VOOR ZOWEL KINDEREN ALS VOLWASSENEN MET EEN COMMUNICATIEVE BEPERKING EN GAAN WE IN OP WAT OC VOOR DIVERSE DOELGROEPEN KAN BETEKENEN.

WE SLUITEN DE DAG AF MET DE PRESENTATIE VAN "DE LEIDRAAD ONDERSTEUNDE COMMUNICATIE", EEN EVIDENCE EN PRACTICE BASED DOCUMENT WAARIN WE UITEENZETTEN WAT OC IS EN HOE OC INGEZET KAN EN MOET WORDEN GEDURENDE DE DAG.

WE HOPEN ER MET U EEN LEERZAME DAG VAN TE MAKEN!

BESTUUR ISAAC-NF

HET PROGRAMMA

Omdat communicatie een recht is voor iedereen!
www.isaac-nf.nl

Plenair programma

8.30	Aanmelden, koffie/thee, hulpmiddelenmarkt
9.15 – 9.30	Welkom / opening congres (Stijn Deckers) en voorleespakket 2020 (Leonieke Wiertz)
9.30 – 9.50	P1. Dat ik niet kan spreken, betekent niet dat ik niets te zeggen heb – Nathalie Verstegen
9.50 – 10.10	P2. Wie ben ik? Hoe gedraag ik mij als communicatiepartner van een OC gebruiker – Willemijn Wetzels en Barbara van 't Westende
10.10 – 10.30	P3. Communicatie doe je samen; toen, nu en straks! – Elise Brinkman en Marjan Veen
10.30 – 11.00	Koffiepauze en hulpmiddelenmarkt
11.00 – 11.50	P4. Ondersteunde Communicatie, je doet het met z'n twee – Mannin de Wildt en Esther Roth
11.50 – 12.10	P5. Afasievriendelijke kinderafdeling Rijndam – Denise Koeken
12.10 – 12.30	P6. Formulaic versus novel language: de kracht van taalbrokken – Suzanne Koopman

12.30	Start lunch en hulpmiddelenmarkt
-------	----------------------------------

Workshopronde 1: parallel programma. Let op: niet alle workshops in deze ronde starten op hetzelfde tijdstip. Wij hopen hiermee een meer geleidelijke doorstroom bij en aanloop naar zowel de lunch als de hulpmiddelenmarkt te realiseren.

13.30 – 14.20	1A. Wat kunnen we leren van volwassen OC gebruikers? – Willemijn Wetzels
13.30 – 14.20	1B. Ondersteunde Communicatie, Applied Behaviour Analysis en de rol van de omgeving - Amber Peters en Fabienne van Genderen
13.45 – 14.35	1C. Grid 3 – er is zoveel mogelijk – Kitty de Boer en René van Wijk
13.45 – 14.35	1D. Ondersteunende gebaren bij Downsyndroom en de Kwebl app – Casper Lautenbach en Wopke van Akkeren
14.00 – 14.50	1E. Ken jij mij, wie ken je dan? Over de rol van authenticiteit en persoonlijke affiniteit in welbevinden en ontwikkelingsmogelijkheden – Willemien Ebels
14.00 – 14.50	1F. OC en beginnende communicatie (CAIS en Aloha 1) – Mandy Diepeveen en Ans Kilkens

14.20 – 15.10	Koffiepauze en hulpmiddelenmarkt
---------------	----------------------------------

Workshopronde 2: parallel programma

15.10 – 16.00	2A. Formulaic versus novel language: ervaar het zélf – Suzanne Koopman en Sandra van der Ende
15.10 – 16.00	2B. Met COCP doet iedereen mee! Ervaringen van communicatiepartners – Marjan Veen, Sandy Wempe en Bonnie Snoek
15.10 – 16.00	2C. Een andere informatieverwerking bij mensen met een ASS zorgt voor een aangepaste, ondersteunde communicatie – Sandra Stultiens
15.10 – 16.00	2D. Visitaal Pictogrammen en Pictostudio – Michael Schuijff
15.10 – 16.00	2E. Inzet van de Communication Matrix – Sandra Koster
15.10 – 16.00	2F. Ondersteunde Communicatie en de inzet op school – Ouders en begeleiders van kinderen met Angelman syndroom

Workshopronde 3: parallel programma

16.10 – 17.00	3A. Ondersteunde Communicatie en lezen – Martine Meijers en Fabienne van Genderen
16.10 – 17.00	3B. De kracht en noodzaak van goede communicatiepartners – Hanny Weersink en Loes Theunissen
16.10 – 17.00	3C. De communicatiepartner – hoe kan ik die nu het beste begeleiden? – Barbara van 't Westende
16.10 – 17.00	3D. Communicatie ondersteunen met modelleren en kernwoordenschat bij volwassen cliënten met een communicatieve beperking. – Jeske D'haene
16.10 – 17.00	3E. Basisvaardigheden voor leren communiceren – Anita Kalkhoven en Cathy Beks
16.10 – 17.00	3E. Korte presentaties onderzoek (15 minuten) <ul style="list-style-type: none"> - Inzet leeftijdsgenoten bij logopedie aan kinderen met een communicatie ondersteunend hulpmiddel – Femke Sweere-Alleijn - Ondersteunde Communicatie op een KDC – Isa de Jong - Toegankelijke Assistive Technology voor elk kind met een ernstige beperking: implementatie van een Tech Advies Team in de organisatie Klimmendaal – Marjolein Paus, Monica van Gessel, Ties Klok, Silvia Schotman

Plenair

17.05 – 17.30	Afsluiting en presentatie Leidraad OC door ISAAC-NF werkgroep
17.30	Borrel

INSCHRIJVEN VANAF NU T/M 25 SEPTEMBER

Onder deze [link](#) vindt u het inschrijfformulier. Werkt de link niet, ga dan naar www.tinyurl.com/isaac-nf.

Voor vragen of informatie gelieve te mailen penningmeester@isaac-nf.nl of info@isaac-nf.nl.

	Leden	Niet-leden
Ouders en OC gebruikers	€ 55,-	€ 95,-
Professional	€ 100,-	€140,-
Student	€ 50,-	€ 65,-

KOSTEN

U ontvangt na inschrijving een factuur via de mail, op het door u aangegeven e-mailadres op het inschrijfformulier (let op uw spam-folder).

LET OP: uw inschrijving is pas definitief als uw betaling ontvangen is.

Accreditatie bij ADAP wordt aangevraagd. Bij voldoende belangstelling zullen wij ook accreditatie aanvragen bij de NVO.

LOCATIE

Landgoed Zonheuvel

Amersfoortseweg 98

3941 EP Doorn

+31 (0)343 473500

ROUTEBSCHRIJVING

Met de auto of motor

Per auto vanuit Zwolle/Amersfoort vanaf knooppunt Hoevelaken (A28)

Rijdend op de A28 neemt u de afslag Maarn/Amersfoort-Zuid (afrit 5). U gaat linksaf richting Maarn (N227) en na 12 km bevindt u zich op de Amersfoortseweg. Na ongeveer twee kilometer (tegenover kilometerpaal 9.7) vindt u aan uw linkerhand het terrein van Zonheuvel.

Omdat communicatie een recht is voor iedereen!
www.isaac-nf.nl

Per auto vanuit Arnhem (A12)

Rijdend op de A12 neemt u de afslag Maarsbergen (afrit 22). Aan het einde van de afrit gaat u bij het verkeerslicht rechtdoor waarna u rechts aanhoudt richting rotonde. Bij de rotonde rechtsaf spoorweg over en bij de verkeerslichten linksaf en doorrijden tot de verkeerslichten (ongeveer 5 km). Hier slaat u linksaf. U bevindt zich nu op de Amersfoortseweg. Na ongeveer twee kilometer (tegenover kilometerpaal 9.7) vindt u aan uw linkerhand het terrein van Zonheuvel.

Per auto vanuit Utrecht/Amsterdam/Den Haag

Bij knooppunt Oudenrijn kiest u de A12 richting Arnhem. U neemt de afslag Maarn-Doorn. U gaat rechtsaf richting Doorn. U bevindt zich nu op de Amersfoortseweg. Na ongeveer twee kilometer (tegenover kilometerpaal 9.7) vindt u aan uw linkerhand het terrein van Zonheuvel.

Per auto vanuit Den Bosch (A2) en vanuit Breda/Gorinchem (A27)

Rijdend op de A2 kiest u bij knooppunt Everdingen de A27 richting Almere-Hilversum. Bij knooppunt Lunetten neemt u de A12 richting Arnhem. U neemt de afslag Maarn-Doorn. U gaat rechtsaf richting Doorn. U bevindt zich nu op de Amersfoortseweg. Na ongeveer twee kilometer (tegenover kilometerpaal 9.7) vindt u aan uw linkerhand het terrein van Zonheuvel.

Openbaar Vervoer

Vanaf Station Driebergen-Zeist

Tussen Station Driebergen-Zeist en Zonheuvel rijden shuttlebusjes van maandag tot en met vrijdag tussen 08.00 en 10.00 uur in de ochtend en tussen 16.00 en 19.00 uur in de middag. De shuttlebusjes rijden op Groen Gas (biogas) U reserveert een plaats in de shuttlebus online via www.ikreisgroen.nl. De shuttleservice heeft een speciaal tarief van € 7,50 enkele reis en wordt verzorgd door Taxi Besseling.

Vanaf Amersfoort CS: Van maandag t/m vrijdag heeft u de mogelijkheid om lijn 82 vanaf CS Amersfoort te nemen. U kunt dan uitstappen bij de halte: Maarten Maartenshuis.

Vanaf Treinstation Maarn: Van maandag t/m vrijdag heeft u de mogelijkheid om lijn 82 te nemen. U kunt dan uitstappen bij de halte: Maarten Maartenshuis.

BESCHRIJVING LEZINGEN / WORKSHOPS

09.30 – 10.30 Ronde 1 plenaire lezingen

1. Dat ik niet kan spreken betekent niet dat ik niks te zeggen heb

Natalie Verstegen (ervaringsdeskundige)

Ik ben Nathalie Verstegen (1988), door een fysieke beperking zit ik in een rolstoel en heb ik geen spraakvermogen. Daarom communiceer ik met behulp van een spraakcomputer en door middel van oogbewegingen. Mijn lijf reageert op elke emotie die ik heb.

Communicatie en zelfregie staan centraal in mijn leven. Lichamelijk ben ik erg afhankelijk van hulp van andere mensen. Daarom vind ik het belangrijk dat er goede communicatie is tussen mij en de ander en bij alles wat er aan mijn lijf gebeurt, ik de controle houd. Ik wil mijn ervaringen over deze items delen en daarom ben ik mezelf steeds meer toe aan het spitsen op het geven van lezingen over zelfregie en communicatie.

In mijn lezing vertel ik over mijn 'reis' om een manier te vinden om dingen duidelijk te maken naar anderen. Hoe ik spraakcomputers via mijn Adremo rolstoel met mijn hoofd en voet leerde bedienen. Hoe duidelijk werd dat ik kon leren lezen en hoe ik dat heb gedaan. En hoe ik nu kan communiceren door middel van een Tobii met eyetracking. Hierdoor is

Omdat communicatie een recht is voor iedereen!

www.isaac-nf.nl

mijn zelfstandigheid aanzienlijk vergroot en kan ik mijn leven leiden zoals ik wil. Mijn take home message: Ik vind het heel belangrijk dat iedereen kan communiceren, op wat voor een manier dan ook.

2. Wie ben ik? Hoe gedraag ik mij als een communicatiepartner van een OC-gebruiker. *Willemijn Wetzels en Barbara van 't Westende (logopedisten werkzaam bij Assistiveware)*

Om een OC-gebruiker en al zijn communicatiepartners goed te kunnen ondersteunen is het belangrijk een goed beeld van je eigen communicatiestijl te hebben. In deze workshop gaan we samen op ontdekkingsreis. We gaan antwoord zoeken op de vragen: Wie ben ik? Hoe communiceer ik? Hoe kan ik anderen rond de OC-gebruiker begeleiden?

Door antwoord te vinden op deze vragen creëer je de basis die je nodig hebt om zelf en anderen een gebruikersgerichte communicatiepartner te laten zijn.

3. Communicatie doe je samen: toen, nu en straks! *Elze Brinkman en Marjan Veen (orthopedagoog/GZ-psycholoog en logopedist bij Heliomare kind- en jeugdrevalidatie)*

Het expliciet betrekken van communicatiepartners in de behandeling van personen die gebruik maken van OC is essentieel. Het programma Communicatieve Ontwikkeling van niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun Communicatiepartners (COCP-programma*) biedt sinds de jaren 90 een kader voor het bevorderen van de communicatieve ontwikkeling van niet of nauwelijks sprekende kinderen. Hierbij speelt het sociale netwerk van de OC-gebruiker een centrale en actieve rol. Het is ten slotte een gezamenlijk doel om uit te zoeken hoe de communicatie zo optimaal mogelijk kan verlopen. Behalve dat de niet-spreker toegang krijgt tot communicatie door een persoonlijk communicatiesysteem, leren de communicatiepartners van en met elkaar hoe zij hun interactiestijl kunnen afstemmen. Hierdoor gaan niet of nauwelijks sprekende personen meer en beter communiceren en wordt er ook meer gebruik gemaakt van ondersteunende communicatievormen en middelen.

Het COCP-programma is ontwikkeld in samenspraak met de praktijk en heeft zich in de loop van de jaren steeds verder ontwikkeld. Het is vernieuwd, uitgebreid en aangepast en altijd gekoppeld aan wetenschappelijk onderzoek. De actieve inbreng en begeleiding van communicatiepartners staat nog altijd overeind en maakt dat dit programma nog steeds met succes toegepast wordt in binnen- en buitenland.

In deze presentatie laten we aan de hand van ontwikkelingen uit de praktijk en de wetenschap 'toen en nu en straks' zien hoe communicatiepartners ten alle tijde betrokken en begeleid kunnen worden ten gunste van de communicatieve interactie met niet of nauwelijks sprekende kinderen of volwassenen.

10.30 – 11.00 Koffie/thee en informatiemarkt

11.00-12.30 Ronde 2 plenaire lezingen

4. Ondersteunde communicatie, je doet het met zijn twee *Mannin de Wildt en Esther Roth (ervaringsdeskundige ouders van kinderen die OC gebruiken)*

Omdat communicatie een recht is voor iedereen!
www.isaac-nf.nl

Ouders zijn het belangrijkste voor de ontwikkeling van een OC-gebruiker. De professional kan dus heel veel positieve invloed hebben op het leven van een OC-leerling door zoveel mogelijk de ouders te ondersteunen om een goede communicatiepartner te worden. Veel meer in de vorm van een coachende stimulerende rol naar zowel de ouders als de omgeving rond de ouders. Door geen voorspellingen te doen over ontwikkelingsleeftijd of een ontwikkelingsplafond maar juist op zoek te gaan met de ouders hoe en welk systeem het beste werkt, ontstaat een motiverende omgeving voor het hele gezin. Creëer een realistische maar open verwachting bij ouders. Het zijn de ouders die het systeem moeten leren, die vaak anderen in hun omgeving moeten laten zien hoe het werkt en hoe het leuk is om ook te gaan modelleren. Het zijn ouders die in het begin de meeste hulp nodig hebben hoe zij een OC-systeem in het dagelijks leven kunnen integreren. We willen meegeven dat niemand te beperkt is om OC te leren. Wanneer men denkt dat “het te moeilijk” is vanwege een verstandelijke beperking, realiseer je dan dat je een persoon op voorhand de kans om te kunnen spreken ontnemt.

We willen andere ouders, therapeuten, artsen, begeleiders, leerkrachten en ook bedenkers van OC-systemen ook de kans geven om nog meer te voelen en ervaren wat het is om niet te kunnen spreken en een hulpmiddel als dit te gebruiken. We zullen niet alleen aandacht besteden aan techniek en soepelheid in modelleren, maar ook aan het belang van emotie, het goed leren kijken en luisteren naar de lichaamstaal die naast het OC-systeem klinkt en de juiste leer omstandigheden te creëren.

Door middel van interactie met de zaal willen we de sociaal emotionele ervaring beter op laten slaan. Door middel van informatieve korte filmpjes willen we duidelijk maken dat echt alles en overal gemodelleerd kan worden door een communicatiepartner. We geven ook praktische handvatten om dit later in de praktijk toe te kunnen passen. Deelnemers krijgen ook de kans om verschillende fysieke en cognitieve opdrachten uit te voeren die blootleggen hoe een communicatiepartner waardevol kan zijn en wanneer je het tegenovergestelde effect bereikt.

5. Afasievriendelijke kinderafdeling Rijndam ***Denise Koeken (logopedist bij Rijndam Revalidatie)***

Net als bij volwassenen, kan een niet-aangeboren hersenbeschadiging ook bij kinderen leiden tot afasie en daarmee tot specifieke stoornissen in de taal en de communicatie. Er wordt dan gesproken over verworven kinderafasie (VKA). Terwijl er voor de logopedische behandeling van afasie bij volwassenen in toenemende mate evidentie beschikbaar is, zijn de gegevens over de inhoud en het effect van de behandeling van deze kinderen schaars.

Daarom is er bij Rijndam Revalidatie in 2005 het Kinderafasieteam opgericht. Het doel van dit team is het optimaliseren van de diagnostiek, behandeling en nazorg bij deze kinderen op basis van de klinische ervaring. Een multidisciplinaire benadering is hierbij essentieel om te garanderen dat de geassocieerde cognitieve, psychosociale, emotionele en gedragsmoeilijkheden ook de aandacht krijgen. Het Kinderafasieteam gaat innoverend te werk gaat en probeert de vertaalslag van al bewezen methodieken voor volwassenendoelgroep naar kinderdoelgroep te maken.

In Canada is een cursus ontwikkeld waarmee zorgprofessionals getraind worden in communiceren met mensen met afasie: Supported Conversation for Adults with Aphasia (SCATM). Deze is vertaald en aangepast naar de Nederlandse situatie door Oostveen, Berns en Jünger tot de cursus Con-tAct. Deze cursus is gericht op het afasievriendelijk te maken van een zorgomgeving. Dit wordt enerzijds gedaan door trainen van

zorgprofessionals in gespreksvoering met mensen met afasie, maar anderzijds ook door het aanpassen de fysieke zorgomgeving. Hierbij wordt gedacht aan bewegwijzering die ondersteund wordt met pictogrammen en uitlegfolders waarin de hoeveelheid taal geminimaliseerd wordt en de belangrijkste punten extra benadrukt worden.

Het kinderafasieteam van Rijndam heeft deze cursus verder aangepast om deze ook geschikt voor een kinderafdeling te maken. Door verschillende trainingen te geven aan het zorgpersoneel van de kinderafdeling van Rijndam is de hele klinische afdeling daardoor afasie vriendelijk geworden. Zo gaat de afdeling te werk met de aangeleerde strategieën (bijvoorbeeld het gebruik van ondersteunende gebaren) en wordt er meegedacht in het zo afasievriendelijk maken van de kinderafdeling van Rijndam.

In deze presentatie illustreer ik welke strategieën we het zorgpersoneel geleerd hebben om de conversatie met kinderen met afasie aan te gaan en hoe wij dit in een praktische training hebben aangepakt.

6. Formulaic versus novel language: de kracht van taalbrokken

Suzanne Koopman (logopedist/taalwetenschapper, adviseur communicatie en bediening bij rdgKompagne)

In de psycholinguïstiek wordt onderscheid gemaakt tussen het produceren van taal op basis van losse woorden en grammaticale regels ("novel language") enerzijds en het gebruik van taalbrokken (of chunks) die kant-en-klaar in het geheugen liggen opgeslagen ("formulaic language") anderzijds. Gezien de snelheid van taalproductie bij volwassen sprekers is het waarschijnlijk dat zij voor een groot deel van hun communicatie gebruik maken van formulaic language. Maar ook in het natuurlijke taalverwervingsproces bij sprekende kinderen lijken chunks een belangrijke rol te spelen.

Wat kunnen we hiervan leren om de inrichting van communicatiehulpmiddelen te verbeteren?

- Kunnen we de communicatie voor OC-gebruikers ook sneller en efficiënter maken met taalbrokken?
- Welke mogelijkheden bieden de verschillende kant-en-klare symboolvocabulary's hierin?
- Hoe richten we hulpmiddelen optimaal in voor taalverwerving?
- En wat kan formulaic language betekenen voor geletterde OC-gebruikers, in hun communicatie met verbale gesprekspartners?

In deze lezing bespreken we de theoretische achtergrond en de verschillen tussen formulaic en novel language, de effecten op communicatie enerzijds en taalontwikkeling anderzijds, en hoe de beide strategieën zijn te gebruiken binnen de bestaande kant-en-klare vocabulary's.

12.30-13.30 Lunch en informatiemarkt

13.30– 14.50 Workshopronde 1

Let op: niet alle workshops in deze ronde starten op hetzelfde tijdstip. Wij hopen hiermee een meer geleidelijke doorstroom bij en aanloop naar zowel de lunch als de hulpmiddelenmarkt te realiseren. We verzoeken u per Workshopronde één workshop te kiezen.

<p>1.A</p>	<p>Wat kunnen we leren van volwassen OC-gebruikers? (13.30-14.20) Willemijn Wetzels (logopedist) Assistiveware</p> <p>In 2018 deed AssistiveWare onderzoek naar het gebruik van Ondersteunde Communicatie (OC) bij volwassen gebruikers. Het doel van dit onderzoek was om een beter beeld te krijgen van de behoeften en inzichten van volwassen OC-gebruikers. Een eerste literatuuronderzoek deed ons beseffen we hoe weinig specifieke ondersteuning en kennis er is op gebied van OC. Om toch een beeld te kunnen krijgen hielden we interviews met volwassen OC-gebruikers en hun omgeving. De inzichten van de OC-gebruikers hebben veel aannames die wij hadden over de inzet van OC veranderd.</p> <p>In deze presentatie worden onze nieuwe inzicht gedeeld aan de hand van de belangrijkste factoren voor een persoonsgerichte aanpak in de ondersteuning van volwassen OC-gebruikers.</p> <p>We zullen ons daarbij richten zich op de volgende thema's:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nieuwe inzichten rondom OC m.b.t. de thema's gebruik, besluitvorming en privacy. - Ondersteuningstaken voor de omgeving van de OC-gebruiker - De gouden regels om een gebruikersgerichte communicatiepartner te worden.
<p>1.B</p>	<p>Ondersteunde Communicatie, Applied Behaviour Analysis en de rol van de omgeving (13.30-14.20) Amber Peters (Psycholoog/BCBA) en Fabienne van Genderen (logopedist) ABA Huis</p> <p>In deze workshop willen wij met u delen hoe wij denken dat we de beste communicatiepartners kunnen zijn en de kinderen de maximale begeleiding kunnen bieden door middel van de inzet van OC en ABA. Ook gaan we graag in gesprek over uw eigen ervaringen.</p> <p>De afgelopen jaren hebben wij gezocht naar een manier om de best mogelijke communicatiepartner te worden voor de kinderen met OC op het ABAAhuis. Natuurlijk staat modelleren bovenaan, maar we wilden graag meer doen om de kinderen beter te begeleiden in de communicatie. Bij het ABA Huis zijn dit voornamelijk kinderen die wij begeleiden in het gebruik van proloquo2go.</p> <p>Vanuit de principes van ABA (motiveren, belonen, kleine stapjes) leren we kinderen functioneel communiceren met behulp van OC. Daarnaast houden we bij ABA-data bij. Zo monitoren we de vooruitgang van het kind. Als de vooruitgang beperkt is, wordt er met de logopedist, de behandelaar en de trainer gekeken wat wij in het aanbieden anders kunnen doen om het kind verder te helpen.</p> <p>Daarnaast proberen we de familie hierbij op verschillende manieren te betrekken. Denk hierbij aan een kernwoord van de week, ABA@home (hierin wordt een oefening gedeeld met ouders, zodat zij hier thuis ook mee aan de slag kunnen) en het delen van maandelijkse thema's.</p>
<p>1.C</p>	<p>Grid 3 – er is zoveel mogelijk (13.45-14.35) Kitty de Boer (ergotherapeut) en René van Wijk (directeur) Quo Vadis</p>

In deze workshop gaan we in op wat een communicatiehulpmiddel nog meer kan zijn. Is een communicatiehulpmiddel een apparaat waarmee een stem kan klinken, of biedt het meer in de woon- en werkomgeving? OC kan direct gekoppeld worden met omgevingsbediening en bedienaanpassingen. Van eenvoudige koppeling van speelgoed (actie-reactie) tot integratie met wooncomfort. Zo kan een communicatiehulpmiddel niet een losstaand apparaat zijn, maar de kern van een totaaloplossing. Dan moet je wel weten wat er kan!

Zo kan naast omgevingsbediening kan ook de mobiele telefoon aan het communicatiehulpmiddel worden gekoppeld. Op die manier kan er gebeld en ge-sms't worden. E-mail, WhatsApp, Facebook, ze zijn allemaal niet meer weg te denken uit het sociale leven. Ook de sociale media kunnen met behulp van het communicatiehulpmiddel gebruikt worden. In deze workshop gaan we in op de vele mogelijkheden.

1.D Ondersteunende gebaren bij Downsyndroom en de Kwebl app (13.45-14.35)
Casper Lautenbach (creatief directeur Kwebl) en Wopke van Akkeren (logopedist)

In deze workshop gaat u uitgebreide kennis verwerven over het inzetten en gebruiken van de Kwebl app in de logopedie. Met als doel het gebruiken van ondersteunende gebaren in de behandeling zo efficiënt en rendabel mogelijk te maken.

De workshop start met een uitgebreide uitleg over het ontwerp, de leermethode en de technische werking van de Kwebl app. Hierdoor weet elke deelnemer hoe hij/zij de app kan inzetten binnen de eigen praktijk.

Daarna wisselen we in groepen van 3 kennis, praktijkervaring en tips uit over het gebruik van gebaren in de logopedie. Hierbij gaan we op interactieve manier, met de nieuw opgedane kennis op zoek naar hoe we nóg meer rendement uit het gebruik van gebaren kunnen halen.

1.E Ken jij mij, wie ken je dan? Over de rol van authenticiteit en persoonlijke affiniteit in welbevinden en ontwikkelingsmogelijkheden (14.00-14.50)
Willemien Ebels, ervaringsdeskundige ouder.

De meervoudig en communicatief beperkte Ebel leerde de wereld zijn taal, die van Disney. Dit betekende een ommekeer in de benadering, die van iemand die iets moet leren van naar die van iemand die iets leert aan: wat is mijn taal, hoe vertel ik iets aan anderen.

Dit klinkt eenvoudig maar vraagt van hulpverleners, specialisten, begeleiders en beroepskrachten een basaal andere houding: het vraagt om het besef dat ieder mens volledig authentiek is en dat die authenticiteit bekend moet zijn en gebruikt moet worden in elke situatie. Authenticiteit is ook niet statisch maar dynamisch: wat we graag eten op ons vierde is vaak niet wat we graag eten als we vierendertig zijn.

En dus moeten we met regelmaat om de tafel met alle betrokkenen (ouders, broers, zussen en naasten samen met professionals) om die authenticiteit in beeld te krijgen en te blijven krijgen en vast te leggen in een persoonlijk welbevindensplan. Daarin hoort ook de zorg voor fysieke kanten. Geen mens functioneert als fysieke klachten te dominant zijn!

De workshop draait om ervaren en beleven op zo'n manier dat we samen iets gaan

	<p>toevoegen aan alle vormen van zorg en onderwijs, namelijk dat alles gaat over een uniek, kwetsbaar, ontwikkelend en eeuwig groeiend mens.</p> <p>Na afloop kijk je anders en wil je anders kijken! En weet je hoe het verkennen van authenticiteit aanpakt en hoe, met wie, en met welke frequentie je dan vervolgens een persoonlijk welbevindensplan opstelt.</p>
<p>1.F</p>	<p>OC en beginnende communicatie (CAIS en Aloha 1) (14.00-14.50) Mandy Diepeveen (logopedist) en Ans Kilkens (spraak- en taalpatholoog, logopedist) Sint Maartensschool</p> <p>Zich normaal ontwikkelende kinderen doorlopen schijnbaar moeiteloos de stadia van de vroege communicatieontwikkeling: ze leren stapsgewijs intentioneel te communiceren en hun wensen en bedoelingen duidelijk te maken door het gebruik van symbolen, zoals gesproken woorden of gebaren. Kinderen met complexe ontwikkelingsproblemen lopen het risico dat er, naast de ontwikkelings- en leerproblemen die voortvloeien uit hun primaire stoornis, problemen optreden in de interactie met hun sociale omgeving, waardoor hun vroege communicatieontwikkeling wordt bedreigd. In deze workshop gaan we in op een aantal van deze risicofactoren, zoals een verstoorde sensitieve responsiviteit en afwijkende taalleerervaringen. We bespreken de essentiële rol die de communicatiepartner heeft in het komen tot een zo optimaal mogelijke communicatieontwikkeling. We laten zien hoe deze rol is uitgewerkt binnen het interventieprogramma CAIS en dragen ook voorbeelden aan met betrekking tot de inzet van het symboolvocabulaire ALOHA 1. Graag wisselen we met elkaar van gedachten over de kansen die er liggen op dit gebied en delen we ervaringen en praktische tips met elkaar.</p>

14.50 – 15.10 Koffiepauze en hulpmiddelenmarkt

15.10 – 16.00 Workshopronde 2

<p>2.A</p>	<p>Formulaic versus novel language: ervaar het zélf Suzanne Koopman en Sandra van der Ende (beide logopedist) RDG Kompagne</p> <p>In deze workshop gaan we op interactieve wijze verder waar onze plenaire sessie ophield. We gaan dieper in op de toepassing van formulaic en novel language in de praktijk, voor taalontwikkeling, symbool- en tekstcommunicatie, en bekijken de verschillen tussen kant-en-klare vocabulaires. Aan de hand van casuïstiek bespreken we de waarde van de beide strategieën voor specifieke doelstellingen. Door middel van opdrachten ervaart u zelf de kracht van de combinatie, maar ook die van het weglaten. Kom hands-on meedoen, meedenken en meepraten!</p>
<p>2.B</p>	<p>Met COCP doet iedereen mee! Ervaringen van communicatiepartners Marjan Veen (orthopedagoog), Sandy Wempe (logopedist) en met Bonnie Snoek (moeder van Kees). Heliomare</p> <p>Het programma Communicatieve Ontwikkeling van niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun Communicatiepartners (COCP-programma*) biedt een kader voor</p>

het bevorderen van de communicatieve ontwikkeling van niet of nauwelijks sprekende kinderen in natuurlijke situaties. De mensen die betrokken zijn bij de dagelijkse verzorging en opvoeding van het kind spelen daarbij een centrale rol. Het programma omvat een methodiek om samen met al deze communicatiepartners uit te zoeken hoe de communicatie zo optimaal mogelijk kan verlopen.

Het COCP-programma gaat ervan uit dat als de relatie tussen het nauwelijks- of niet-sprekende kind en zijn omgeving verbetert, de communicatieve en sociale vaardigheden van het kind zich verder zullen ontwikkelen.

Dit komt ook tot uitdrukking in de tweeledige doelstelling:

- Het kind krijgt toegang tot communicatie door een adequaat persoonlijk communicatiesysteem waarmee het leert omgaan (OC) en
- Communicatiepartners leren om het kind zoveel mogelijk gelegenheden te geven om te communiceren, vooral door een betere afstemming van hun interactiestijl en taalaanbod op de mogelijkheden van het kind.

In deze interactieve workshop bieden we handreikingen om de communicatieve interactie tussen niet of nauwelijks sprekende kinderen en hun omgeving te verbeteren. Na een korte introductie van de COCP-werkwijze gaan we aan de hand van ervaringen uit de praktijk en videobeelden interacties tussen communicatiepartners en niet-sprekers observeren en analyseren. Daarbij vertelt een ouder van een niet-sprekend kind wat het COCP-programma betekent en opgeleverd heeft voor hen en de overige communicatiepartners.

* Heim, M., V. Jonker & M. Veen (2006). Het COCP-programma. Handleiding en materiaal. Tweede geheel herziene druk. Wijk aan Zee / Amsterdam: Heliomare revalidatie / Universiteit van Amsterdam.

2.C Een andere informatieverwerking bij mensen met een ASS zorgt voor een aangepaste, ondersteunde communicatie

Sandra Stultiens, leerkracht en autismspecialist.
MBS Eindhoven

In deze workshop word je kort meegenomen in de andere manier van informatieverwerking van mensen met autisme. Wat horen, zien en voelen zijn? Wat betekent dit voor de communicatie? Welke vormen van (ondersteunde) communicatie zijn er en op welke manier sluit je het beste aan?

2.D Visitaal Pictogrammen en Pictostudio

Michael Schuijff, applicatieontwikkelaar.

In deze workshop krijgt u informatie over de plannen met Visitaal pictogrammen en over de nieuwe softwarepakketten met deze pictogrammen die door Spelpartners zijn ontwikkeld om ondersteunde communicatie te faciliteren in zorg en onderwijs.

Pictostudio voor Office is een eenvoudig Windows-programma voor visuele ondersteuning met pictogrammen. Met dit programma kun je 1600 Visitaal-pictogrammen opzoeken, bewerken en invoegen in Microsoft Office.

Pictostudio Hallo is een chat- en messaging app waarmee cliënten elkaar en hun netwerk

	<p>(ouders, familie, vrienden, begeleiders) simpele berichten met Visitaal-pictogrammen kunnen sturen. De app is in samenwerking met Middin ontwikkeld en beschikbaar voor Android en iOS (iPhone)</p> <p>Na een presentatie over de ontwikkeling en de mogelijkheden van de software is er de gelegenheid om tijdens een workshop zelf met de pakketten aan de slag te gaan.</p>
2.E	<p>Inzet van de Communication Matrix Sandra Koster, logopedist.</p> <p>De Communicatie Matrix kan ingezet worden om communicatieve functies in beeld te brengen. Daarnaast biedt het ook inzicht in hoe wij ons als communicatiepartner gedragen. De matrix geeft in één oogopslag weer welke functies de OC-gebruiker beheerst. Dit kan gebruikt worden om aan ouders en begeleiders uit te leggen welke communicatiefuncties verder gestimuleerd zouden kunnen worden.</p> <p>Hierna kan men concrete doelen opstellen zoals het leren begroeten, het delen van informatie en je mening geven. De inhoud van het OC-middel zal eerst hierop aangepast worden en vervolgens gaat men door modelleren en uitlokken aan deze doelen werken. De communicatie zal daardoor op den duur gevarieerder en meer waardevol zijn voor beide communicatiepartners.</p> <p>In deze workshop leert men hoe de communicatiematrix ingevuld kan worden en hoe deze te interpreteren is. Aan de hand van voorbeelden uit de praktijk leggen we de inhoud van een OC-middel naast deze matrix en bedenken we praktische situaties waarbij deze nieuwe functies gemodelleerd en uitgelokt gaan worden.</p>
2.F	<p>Ondersteunde Communicatie en de inzet op school Ervaringsdeskundige ouders en begeleiders van kinderen met Angelman syndroom</p> <p>Ouders en (school)begeleiders van kinderen met Angelman syndroom die op diverse schooltypen zitten vormen een panel in deze workshop. In dit panel zullen zij bespreken wat hun visie op onderwijs is, hoe het onderwijs voor hun kind is aangepast en hoe een les er voor hun kind uitziet. Het gaat hierbij niet specifiek om aanpassingen rondom het Angelman syndroom, maar meer om aanpassingen voor kinderen die niet spreken. Zij zullen hier concrete voorbeelden van laten zien. De rol van OC in dit geheel zal meerdere malen aan bod komen en er wordt ook besproken hoe klasgenootjes betrokken worden bij het onderwijs voor en de communicatie met hun zoon of dochter. Vragen of opmerkingen vanuit de zaal zijn welkom! Ons doel is om ervaringen te delen, zodat kinderen met een Communicatieve Beperking zo goed mogelijk mee kunnen komen op school, ongeacht het type onderwijs.</p>

16.10 – 17.00 Workshopronde 3

3.A	<p>Ondersteunde Communicatie en leren lezen Martine Meijers (ervaringsdeskundige ouder) en Fabienne van Genderen (logopedist). ABA Huis.</p> <p>Ook kinderen met OC hebben het recht om te leren lezen. Toch is hier beperkte informatie over beschikbaar. Ook voor ons was en is het zoeken naar een passende manier om kinderen met OC-leesonderwijs te geven</p>
------------	--

We zijn in 2017 begonnen en hebben hiervoor de methode Veilig Leren Lezen als basis gebruikt en zelf aangepast, zodat het aansloot bij de manier van leren met OC. We zijn begonnen met het matchen van woordbeelden met picto's. Vanuit hier zijn we het matchen en leren herkennen van de woordbeelden steeds verder gaan uitwerken. Denk hierbij aan de woorden neerleggen met losse letters en uiteindelijk de picto's achterwege laten en een beroep doen op het auditief geheugen van een kind. Ook hierbij wilden we natuurlijk OC actief bij inzetten. Dit hebben we gedaan door heel veel te modeleren en ook door de kinderen het woord te laten lezen met hun hulpmiddel. Zo kregen wij de woorden ook daadwerkelijk terug! Denk ook aan het (begrijpend) lezen van een zin, waarna wij een vraag hierover stellen. Het kind kan dan antwoord geven met zijn of haar hulpmiddel.

In deze workshop willen we onze aanpak met u delen en interactief in gesprek gaan over uw eigen ervaringen met OC en leesonderwijs.

3.B De kracht en noodzaak van goede communicatiepartners

Hanny Weersink (spraak- en taalpatholoog/logopedist) en Loes Theunissen (logopedist)
Sint Maartensschool / Sint Maartenskliniek

De noodzaak van extra inzet van de eigen sociale omgeving (zoals ouder en leerkracht) van een kind dat niet spreekt en gebruik maakt van Ondersteunde Communicatie wordt steeds duidelijker. Ervaringen geven aan dat enkel 2x per week logopedie en adviezen op papier vaak onvoldoende zijn om een kind effectief en volledig te laten communiceren en de kans te geven te groeien in de communicatie. Dit roept vragen op als:

- Wat is een goede communicatiepartner?
- Hoe word je een goede communicatiepartner?
- Wie zorgt dat iemand een goede communicatiepartner wordt?

In de praktijk stuiten we op overbelast onderwijspersoneel en overvraagde ouders. Hoe kunnen we met een goede balans voor iedereen ervoor zorgen dat de niet sprekende kinderen alle kans krijgen om volwaardig deel te nemen aan communicatie?

Op de St. Maartensschool (Speciaal Onderwijs, cluster 3) in Nijmegen, verbonden aan de Sint Maartensschool worstelen we met deze vraag. We hebben de afgelopen periode op verschillende manieren de inzet van ouders en personeel van school gestimuleerd (COCP, communicatiegroepen, modelleren in de klas en op het plein, ouder- en personeelscursussen over OC, gebarentraining, e-learning gebaren). In deze workshop geven we informatie over wat wel en wat niet (heeft ge)werkt, ondersteund met videobeelden. We geven nuttige tips voor collega's die met dezelfde vraag worstelen.

Tegelijkertijd zijn we benieuwd naar hoe andere professionals dit in hun instelling aanpakken, zodat we elkaar kunnen voeden met ideeën. Hierover willen we met elkaar in gesprek.

3.C De communicatiepartner – hoe kan ik die nu het beste begeleiden?

Barbara van 't Westende, logopedist.
Assistiveware.

Tijdens het begeleiden van een OC-gebruiker komen we in aanraking met verschillende mensen. Met sommige mensen werk je makkelijker samen dan met anderen.

Tijdens deze presentatie gaan we samen op zoek naar de beste begeleidingsstrategieën

	<p>binnen het OC-proces.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wie zijn de mensen in de omgeving van de OC-gebruiker? - Welke kwaliteiten bezit die persoon? - Hoe kunnen we hem/haar dan het beste begeleiden? - Wat heeft hij/zij nodig en wat kan jou helpen? <p>In deze workshop gaan we samen het gesprek aan en zoeken we naar de manier om te communicatiepartners het beste te begeleiden.</p>
<p>3.D</p>	<p>Communicatie ondersteunen met modelleren en kernwoordenschat bij volwassen cliënten met een communicatieve beperking. Jeske D'haene (logopedist). Modem.</p> <p>In deze workshop willen we je laten kennismaken met het gebruik van ondersteunde communicatie bij volwassen cliënten met een aangeboren of verworven communicatieve beperking. Ook bij deze doelgroep is het belangrijk om de communicatieve en taalvaardigheden te blijven stimuleren en/of behouden. Dit kan je het beste doen door ook bij volwassenen met een communicatieve beperking de communicatie te gaan ondersteunen met modelleren en het gebruik van kernwoordenschat. Maar hoe doe je dit dan in de praktijk? En hoe krijg je de omgeving mee in dit proces? We proberen in deze workshop oplossingen aan te reiken voor enkele praktische belemmeringen en gaan samen aan de slag om te kijken hoe we de principes van modelleren en kernwoordenschat kunnen inzetten in het dagelijkse leven bij volwassen cliënten.</p>
<p>3.E</p>	<p>Basisvaardigheden voor leren communiceren Anita Kalkhoven (logopedist RDG Kompagne) en Cathy Beks (senior adviseur communicatie). RDG Kompagne.</p> <p>Deze workshop richt zich op het leren inzetten van materialen en hulpmiddelen voor het stimuleren van basiscommunicatievaardigheden bij kinderen en volwassenen met een laag ontwikkelingsniveau of ernstige meervoudige beperking, die moeilijk of niet tot spreken komen en aan het begin staan van hun communicatieve ontwikkeling.</p> <p>Deze workshop is vooral praktisch van aard: wat doe je met cliënten om de communicatieve ontwikkeling te bevorderen en te stimuleren? Aan bod komen interactief snoezelen, oogbesturing voor laag ontwikkelingsniveau en aangepaste spelmaterialen. Met behulp van activiteiten op het gebied van verkennen en ontdekken, actie-reactie, keuzes maken, en het voeren van eenvoudige gesprekken worden de eerste stappen gezet in de communicatieontwikkeling en de omgang met een communicatie ondersteunend hulpmiddel.</p>
<p>3.F</p>	<p>Korte presentaties onderzoek (3x15 minuten)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inzet leeftijdsgenoten bij logopedie aan kinderen met een communicatie ondersteunend hulpmiddel – Femke Sweere-Alleijn (logopedist) <p>Leeftijdsgenoten uit de directe omgeving van de cliënt kunnen een belangrijke rol innemen bij het leren communiceren met een communicatie ondersteunend hulpmiddel (COH). Wanneer zij als rolmodel fungeren en taal-therapeutische technieken toepassen vinden er in hun nabijheid meer sociale uitwisselingen en interacties plaats. Het DOEL van mijn onderzoek was om meningen en ervaringen van logopedisten die leeftijdsgenoten betrekken bij de logopedische therapie aan kinderen met een COH in kaart te brengen.</p>

Het COH en het betrekken van leeftijdsgenoten dient namelijk goed aan te sluiten bij de behoeften en de communicatieve ontwikkeling van de cliënt. Er wordt een verschuiving waargenomen van behoeftevervullende communicatie naar gedeeld plezier. De actievere houding en betrokkenheid van de broertjes en zusjes heeft ook een positief effect op het gezinsleven waardoor de kwaliteit van leven verbeterd. In klassikale situaties wordt de sociale identiteit verder tot ontwikkeling gebracht. Gekoppeld aan het literatuuronderzoek hebben de resultaten geleid tot twaalf aanbevelingen en vijftien tips en suggesties die logopedisten uit alle werksettingen oproepen de leeftijdsgenoten meer bij de therapie van cliënten met een COH te betrekken. Deze zijn ondergebracht in de thema's therapie, coaching en oefeningen/materialen. Ze zijn breed toepasbaar en zeer bruikbaar voor andere disciplines om in te zetten, mede doordat ook organisatorische aspecten worden meegenomen. Zodoende heeft de hulpverlener concrete handvatten en suggesties tot zijn beschikking om zelf te kunnen ervaren hoe waardevol de onderlinge interactie tussen leeftijdsgenoten is voor het behalen van communicatie- en therapiedoelstellingen.

- **Ondersteunde Communicatie op een KDC – Isa de Jong (SPH)**

De Kleine Wereld is een instelling voor kinderen met Autisme Spectrum Stoornis (ASS) en een ontwikkelingsachterstand. Er zijn momenteel een aantal kinderen die niet of nauwelijks spreken. Het doel van dit onderzoek was kennis verzamelen over ondersteunde communicatiemiddelen voor non-verbale kinderen met autisme om op basis daarvan aanbevelingen aan De Kleine Wereld te doen over de implementatie en het gebruik van deze middelen. Voor dit onderzoek zijn verschillende ouders en professionals geïnterviewd. De resultaten en daaruit voortkomende aanbevelingen zullen worden besproken.

- **Toegankelijke Assistive Technology voor elk kind met een ernstige beperking: implementatie van een Tech Advies Team in de organisatie Klimmendaal – Marjolein Paus (ergotherapeut), Monica van Gessel (logopediste), Ties Klok (kinderfysiotherapeut), Silvia Schotman (leerkracht). Kroonpad Apeldoorn.**

In opdracht van de organisatie Klimmendaal revalidatiespecialisten is een innovatieproject uitgevoerd voor de implementatie van een Tech Advies Team, voor het bieden van toegankelijke Assistive Technology voor elk kind met een ernstige beperking. Elk mens heeft recht op communicatie, het recht om te spreken en het recht gehoord te worden. Gebaseerd op dit recht is de "Communication Bill of Rights" opgesteld (National Joint Committee for Communication needs of persons with severe disabilities (NJC), 2016). Een van de manieren om deze rechten vorm te geven, is gebruik te maken van de nieuwste "Assistive Technology" (AT), waarmee alternatieve vormen van communicatie en interactie mogelijk worden. AT is een overkoepelende term die hulpmiddelen voor ondersteuning, aanpassing en revalidatie omvat voor mensen met een handicap. Met AT wordt het hulpmiddel zelf bedoeld, maar ook het proces van selectie en implementatie van het hulpmiddel (Karlsson et al., 2017). AT bevordert de mate van zelfstandigheid doordat mensen met een handicap in staat worden gesteld taken uit te voeren die ze zonder AT niet kunnen uitvoeren. Klimmendaal heeft de kennis en kunde in huis om een expertisecentrum te zijn wanneer het gaat om de toepassing van de nieuwste technologische hulpmiddelen in de revalidatiezorg (Adremogroep Klimmendaal). Er is een Benchmark onderzoek uitgevoerd bij alle kinderrevalidatiecentra in Nederland. Daarnaast zijn ketenpartners bevraagd in focusgroep interviews over de wensen en eisen ten aanzien van de samenwerking met Klimmendaal. Ouders zijn bevraagd over de wensen en eisen ten aanzien van de revalidatiezorg op het gebied van AT. Tenslotte zijn 3 kinderen gevolgd in een casestudy, om de implicaties van AT in het dagelijks leven van het kind in kaart te brengen. Het onderzoek heeft geleid tot aanbevelingen voor verschillende betrokken partijen: de eindgebruiker zelf, de communicatiepartners van de eindgebruiker, de

Omdat communicatie een recht is voor iedereen!

www.isaac-nf.nl

	<p>behandelaren, de leverancier en de organisatie. Wij willen met onze presentatie de focus leggen op hoe we de communicatiepartner kunnen adviseren in het implementatietraject van een AT middel. Vanuit onze praktijkkennis willen we informatie delen over onze werkwijze waarop we dit vormgeven binnen het Tech Advies Team.</p>
--	--